

HUIS MET HISTORIE

De opzienbarende brand in het gebouw van de Openbare Leeszaal en Bibliotheek aan de 's-Gravelandseweg is gevolgd door een periode waarin met grote ijver is gewerkt aan de herinrichting. In juli j.l. is het gebouw bijna geruisloos weer in gebruik genomen, terwijl de officiële heropening op 26 augustus plaatsvond. Een aardige aanleiding voor de samenstellers van deze rubriek, Max Cramer en Jan Lamme, om dit pand eens onder de loupe te nemen. Een bijkomende reden is, dat het pand in architectonisch en in geschiedkundig opzicht zo belangrijk is, dat het binnenkort zal worden voorgedragen voor plaatsing op de gemeentelijke monumentenlijst. Dit artikel werd samengesteld en geschreven door Jan Lamme.

Bouw- en bewoningsgeschiedenis van 's-Gravelandseweg 55

Het valt niet mee om een betrouwbaar beeld te krijgen van de ontwikkelingsgeschiedenis van het pand 's-Gravelandseweg 55. Het is als een legpuzzel waarvan wat essentiële stukjes ontbreken. Sedert kort menen we dat de hoofdvorm van het huidige gebouw zoals dit zich aan ons voordoet, werd gebouwd, of beter gezegd verbouwd, door Isaac Gosschalk (1838-1907). De gevels van het gebouw hebben neo-renaissance kenmerken die typerend zijn voor de beweging die wel de 'berg- en baksteenstijl' wordt genoemd. Van deze beweging was Gosschalk een belangrijk representant. We schreven hierover al eerder in deze rubriek (EP 1988/1 blz. 25).

Voor 1889 echter stond op dezelfde plaats van het gebouw al een villa. De afmetingen daarvan, zoals voorkomend op de kadastrale kaarten vanaf 1846, passen geheel binnen de afmetingen van het gebouw van 1889. De veronderstelling drong zich op dat de bouw van 1889 in feite een rigoreuze verbouwing is geweest, waarbij het hoofdvolume werd gebaseerd op de bestaande situatie en de gevels werden aangepast aan de stijl van Gosschalk. Steun voor deze gedachte is te vinden in het Gedenkboek van Hilversum 1424-1924 waar P. van Ravenswaay schrijft dat het huis in die tijd (1923) hetzelfde is waar destijds (voor 1859) de kostschool van W. van Loon was gevestigd. De laatste twijfel werd weggenomen door de omschrijving van de aanbesteding in 1889 waar het gaat om een 'koetshuis met stalling en verbouwing van een villa aan de 's-Gravelandseweg'. Dit koetshuis staat er nog. Het is het pand aan de Albertus Perkstraat waar tot voor kort de fa. Hohner was gevestigd en dat destijds bij de villa behoorde.

Van de verbouwing van 1889 en eventuele aanbouw zijn geen tekeningen beschikbaar. Ook de tekeningen van de latere verbouwingen dekken elkaar niet geheel of zijn incompleet. De onderstaande reconstructie is dan ook wellicht voor verbetering vatbaar.

Van kostschool tot hotel

In 1838 vestigt zich in Hilversum de onderwijzer Willem van Loon. Hij is geboren in 1814, Nederlands Hervormd en komt uit Rotterdam. Hij krijgt toestemming om een jongenskostschool te beginnen. Mejuffrouw Baudet was hem daarin overigens al in 1831 voorgegaan met de oprichting van een 'Nederduitse en Fransche Meisjeskostschool'.

Aanvankelijk gaat het goed met de kostschool van Van Loon. Na de start in een pand aan het begin van de 's-Gravelandseweg dichtbij de Kerkbrink moet hij – waarschijnlijk door ruimtegebrek – in korte tijd twee keer verhuizen. De tweede keer gaat het naar een voor de school gebouwd onderkomen: 's-Gravelandseweg 55. De architect van het gebouw is onbekend en naar het precieze bouwjaar moeten we gissen. Het U-vormige bouwvolume komt voor het eerst voor op een kadasterkaart van 1846.

Als we de verhuizingen van de kostschool in aanmerking nemen, dan heeft de bouw op zijn vroegst in 1840 plaatsgevonden en gezien de kadasterkaart op zijn laatst in 1845.

Het was in die tijd en ook daarna gebruikelijk dat ouders die in goede doen waren en/of in het buitenland vertoefden de opvoeding van hun kind aan een kostschoolhouder toevertrouwen. De kostschoolhouder 'strekte de kinderen tot vader' en derhalve werden zij gerekend te behoren tot zijn gezin.

Aan de gemeentewet van 1850 danken we het overzicht van leerlingen die vanaf dat moment bij hem inwoonden en door hem samen met zijn hulponderwijzers Arend Hoekstra (geb. 1821 in Den Helder) en Willem Frielink (geb. 1826 te Amsterdam) werden bestierd. Van de 21 leerlingen in 1850 zijn er niet minder dan acht geboren in Nederlandsch-Indië en verder komen ze vooral uit de grote steden. Hun leeftijd varieert van 10-18 jaar.

Zo'n kostschool was duur. Van Dr. Van Hengel weten we, dat het schoolgeld wel f 1000 per jaar bedroeg. Ter vergelijking: het normale weekloon van een werkmans in de industrie bedroeg omstreeks die tijd f 7.

In 1859 verlaat Willem van Loon Hilversum samen met zijn vrouw en zeven eigen kinderen. De reden is niet duidelijk. Maar de school lijkt daarmee op te houden te bestaan. Weliswaar vestigt zich na hun vertrek uit Boskoop nog de onderwijzer Christiaan Fredrik Julius (geb. 1833 te Amsterdam) maar na zijn komst worden geen leerlingen meer ingeschreven. Julius vertrekt waarschijnlijk weer voor 1862 want zijn naam komt daarna niet meer voor in de bevolkingsregisters. Tot rond 1880 zijn die trouwens incompleet en we zochten tevergeefs naar namen van nieuwe bewoners van het pand tot die tijd.

De eerstvolgende waar we iets van weten is Edward Constantijn Boissevain (geb. 1810 in Amsterdam) die er zich met vijf dochters vestigt in 1884. Hij is weduwnaar, Nederlands Hervormd en zonder beroep. Binnen een jaar overlijdt hij en zijn dochters vertrekken naar andere adressen in en buiten Hilversum.

Waarschijnlijk is in 1885 Jonkheer Christiaan van Lennep (geb. 1828, Amsterdam) de nieuwe bewoner van het pand. Hij kwam al in 1879 naar Hilversum, woont aanvan-

Het Oranje Hotel-Restaurant rond de eeuwwisseling. De Oranjerie die aan de achterzijde werd aangebouwd is op de foto goed te zien. De warandes zijn hier nog niet veranderd in serres (vergelijk de foto op de voorpagina van dit nummer).

kelijk op de Jonkerweg en vertrekt uiteindelijk met zijn familie in 1904 naar Den Haag na ook nog elders in Hilversum gewoond te hebben.

Het is mogelijk dat de familie Groskamp de laatste is die het pand bewoont voordat het in 1897 wordt ingericht als hotel. Is het deze familie die in 1889 architect Gosschalk de opdracht geeft om het gebouw aan te passen aan de 'eischen des tijds'? Tot dat jaar is er waarschijnlijk uiterlijk weinig veranderd aan de oorspronkelijke kostschool. De vorm van de villa is op de kadasterkaart van 1886 nog dezelfde van 40 jaar daarvoor.

Bij de verbouwing door Gosschalk wordt waarschijnlijk direct de Oranjerie aangebouwd alsmede de erker aan de straatzijde en de entree met omliggende warandes aan de zuidzijde. De foto's van rond 1900 laten zien dat de stijl niet afwijkt van die van de rest van het gebouw. Het is verder aannemelijk dat in 1889 de binnenruimte van het u-vormige gebouw wordt dichtgebouwd.

Het korte bestaan van het Oranje Hotel

Ondanks al deze verfraaiingen staat de villa in 1897 al enkele jaren leeg als op 2e Paasdag van dat jaar enkele vooraanstaande Hilversumse ingezetenen onder leiding van Jhr. De Geer besluiten het ruime woonhuis te veranderen om het als hotel te gaan exploiteren. Als ondernemingsvorm kiest men de Naamlooze Vennootschap. Het is aannemelijk dat de initiatiefnemers de eerste aandeelhouders zijn van de 'NV Maatschappij tot Exploitatie van het Oranje Hôtel te Hilversum'. De eerste directeur wordt A.E. Kinderlen.

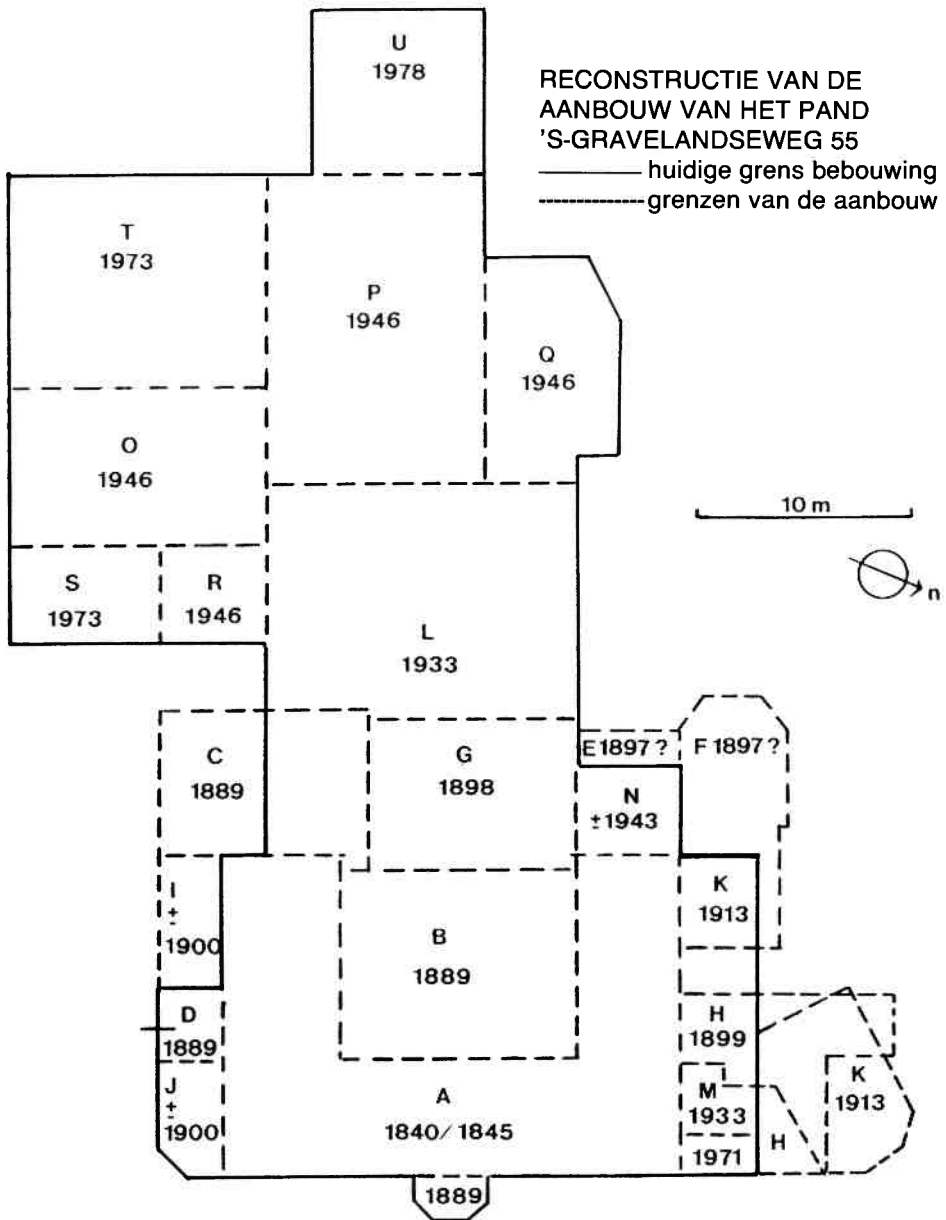
Zeer voortvarend besluit men dat het hotel per 1 juni van dat jaar geopend moet zijn. In twee maanden moeten tal van aanpassingen aan het gebouw worden gerealiseerd en vindt waarschijnlijk aan de achterzijde nog enige aanbouw plaats. Een grote prestatie, want al op 27 mei 1897 vindt de officiële opening plaats door Jhr. De Geer in het bijzijn van veel notabelen. Een latere chroniqueur haalt een verslag van die dagen aan:

De villa 'Erica' beantwoordt aan alle eischen, welke aan een eersteklasse-hotel gesteld mogen worden. In de dames-salon vindt men o.a. een prachtige vleugel, terwijl het echt bronzen beeld van de jeugdige koningin niet weinig tot de verfraaiing bijdraagt. De salon, de restauratiezaal met haar wingerd-ranken geslingerd van hoek tot hoek, de fraaie slaapkamers, kortom, overal is alles ten koste gelegd wat dienstbaar kan zijn tot gemak en verfraaiing. De meubelen en decoratief werden geleverd door de firma de Vos en Grand te Amsterdam. Voor den aanleg van het elektrische licht zorgde de firma Geveke en Co. eveneens te Amsterdam; een dynamo van 6 P.K. gedreven door een gasmotor, moet de energie opwekken. De geheele tuin was verlicht door een groot aantal elektrische lampjes, welke overal waren opgehangen.

De gasmotor die de stroom moest leveren was al voor de opening een bron van irritatie. Namens het kerkbestuur van de nabijgelegen Doopsgezinde Kerk tekent J.J. Hansma bezwaar aan tegen plaatsing in de tuin waarvan men ernstige geluidshinder verwacht 'bij godsdienstoefeningen, catechesatiën en huwelijksplechtigheden'. Maar B&W leggen het bezwaar terzijde en de vergunning wordt 17 mei 1897 afgegeven.

Helaas openbaart zich een storing in de installatie bij de opening op die 27e mei van dat jaar. Net als Van Aken's Kapel -een bekend en gezocht muziekcors in die tijd- een deel uit de opera Carmen speelt, valt de electriciteit uit. Een teken aan de wand voor de toekomst van de onderneming? Je zou het achteraf wel zeggen, want echt goed gaat het niet. Men probeert van alles. Een tijdlang is het hotel ook restaurant en er wordt flink geïnvesteerd in diverse uitbreidingen van het gebouw. In 1898 wordt een eetzaal aan de achterzijde aangebouwd en in 1899 een keukengedeelte aan de noordzijde. Kort daarna worden ook de warandes rond de entree aan de zuidzijde -nog door Gosschalk gebouwd- veranderd in serres. Op de foto's zijn enkele veranderingen duidelijk te zien.

In 1902 maakt architect J.H. Slot een indrukwekkend plan voor de bouw van een 55

Het kostschoolgedeelte (A) gebouwd tussen 1840 en 1845 heeft een u-vorm. De verbouwing door Gosschalk in 1889 leidt waarschijnlijk tot het dichtbouwen van deze u-vorm (B) en tot aanbouw van de Oranjerie (C) en een nieuwe entree met omliggende warandes (D). Bij die gelegenheid worden waarschijnlijk ook de gevels aangepast in neo-rennaissance stijl en verschijnt ook de erker aan de zijde van de 's-Gravelandseweg. In 1897 vindt een interne verbouwing plaats om het huis als hotel te exploiteren en er vindt aan de achterzijde waarschijnlijk enige aanbouw plaats (E/F). In 1898 wordt een eetzaal aan de achterzijde (G) en in 1899 een keukengedeelte aan de noordzijde (H) aangebouwd. Omstreeks die tijd, of iets later worden de warandes rond de entree veranderd in serres (I/J). In 1913 wordt de Oranjerie (C) en bijna de gehele aanbouw uit de hotel-periode gesloopt (E t/m H). Alleen de serres (I/J) rond de entree blijven bestaan. Aan de noordzijde wordt een woning voor de huisknecht gebouwd (K). Met de komst van de OLB in 1933 wordt die laatste aanbouw grotendeels gesloopt en er wordt een stukje aan die gevel toegevoegd (M). Aan de achterzijde verschijnt de grote boekerij met shed-dak (L). In opdracht van de bezetter wordt in oorlogstijd een hoekje bijgebouwd (N) en in 1946 vindt een flinke uitbreiding plaats met een vergaderzaal (O), boekerij (P), bergplaats (Q) en vestibule (R). Tot slot vinden nog uitbreidingen plaats in de jaren '70, een klein hoekje aan de voorzijde (1971) en uitbreidingen voor de entree (S), boekerij (T) en bergplaats (U).

meter lange vleugel van twee verdiepingen aan de achterzijde van het gebouw. Dat plan is nooit uitgevoerd. Betekent dat het keerpunt in het korte bestaan van het hotel?

Dat de onderneming naar andere wegen zoekt en het hotel verpacht, zou kunnen worden afgeleid uit de komst van Ulric Jean Gorus, geboren 1870 te Termonde in België. Als beroep geeft hij op 'zetkastelein Oranje Hôtél'. Hij komt in januari 1905 met zijn Belgische echtgenote uit Amsterdam maar vertrekt in december van dat jaar al weer naar Den Haag. Kort daarna vestigt zich Jacobus Julius van der Velden, geboren te Rotterdam in 1881, samen met zijn broer. Het zijn hotelhouders, maar de broer vertrekt in 1909 en Jacobus verhuist enkele jaren later naar de Emmastraat en wijzigt zijn beroep in 'advocaat/fabrikant'. Ze lijken de laatste directe getuigen van het kwijnende bestaan van het Oranje Hotel.

Nieuwe uitbaters worden kennelijk niet gevonden en uiteindelijk wordt het gebouw verkocht aan mevr. S.A.P. van Bosse-Fock. Zij is sinds juli 1912 weduwe van Jacob Marinus van Bosse. Zij laat in 1913 de Oranjerie en vrijwel alle voor het hotel aangebouwde delen slopen en maakt het weer geschikt voor particuliere bewoning. Aan de noordzijde komt een 'aanleunwoning' voor de huisknecht.

Mevr. Bosse woont in het gebouw tot haar overlijden in 1932. Ze woont er overigens niet alleen want in het huisnummerregister komen ook de namen voor van mevr. de wed. N.G. Geelkerken, geb. W.F. Nuggelmans en mevr. de wed. Jhr. H.W.C. Hoogt, geb. Raedt van Oldebarneveldt. Mevr. Bosse woont er ook niet altijd. Zo verlaat ze Hilversum in 1920 om voor drie maanden haar intrek te nemen in een hotel in Scheveningen.

Haar overlijden in maart 1932 is aanleiding voor de verkoop van het pand. Voor f 32.000 wordt het bestuur van de Openbare Leeszaal en Bibliotheek de nieuwe eigenaar. De akte passeert op 2 januari 1933.

Een kijkje in de leeszaal van de bibliotheek aan de Heerenstraat voor 1933. Werden de dames wellicht door de straatnaam afgeschrikt?

Het interieur van de Openbare Leeszaal en Bibliotheek aan de 's-Gravelandseweg 55 bij de opening in 1933. Het glas-in-lood raam achterin de boekerij liet op dat moment het daglicht door. Bij latere aanbouw ging dit effect verloren.

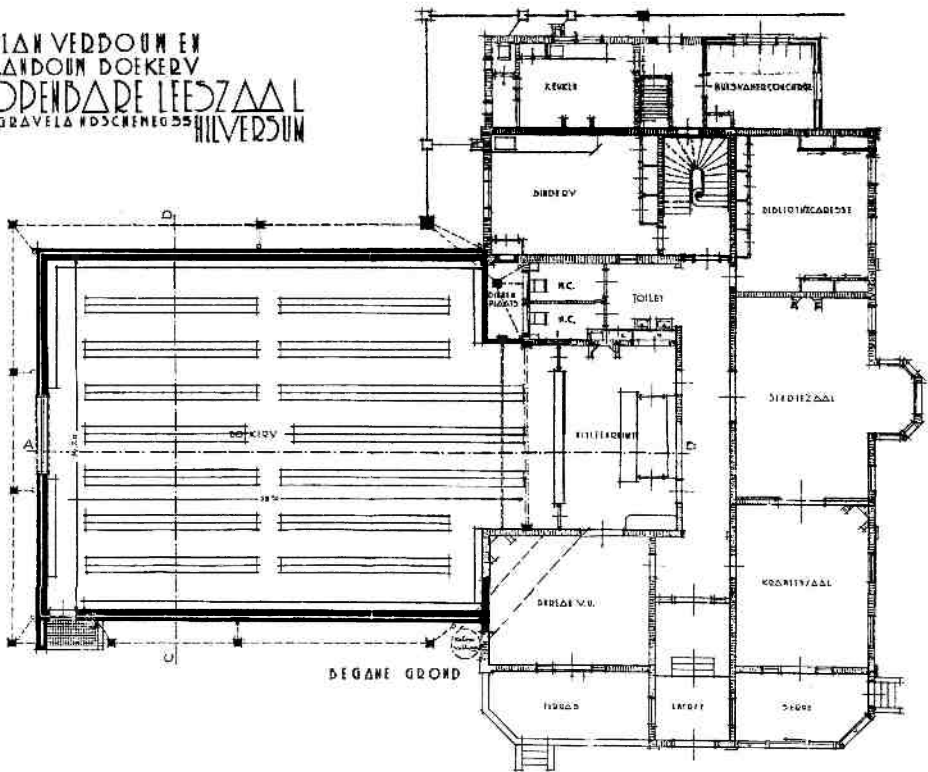

De Openbare Leeszaal en Bibliotheek

Voor de OLB is de overname een hele uitkomst. Vanaf de oprichting in 1909 had men moeten werken in het gebouw Heerenstraat, hoek Veerstraat. Het is een somber gebouw en als bovendien de balken dreigen te bezwijken onder de last van de groeiende collectie zoekt men een ruimer onderkomen. Een ontwerp voor nieuwbouw gemaakt door de architecten Van Laren en Verschuyf blijkt financieel niet haalbaar en men besluit tot aankoop en aanpassing van het gebouw 's-Gravelandseweg 55. De aanbouw van boekerij en conciergewoning wordt op 17 januari 1933 aanbesteed en uit twintig inschrijvers is de fa. Meyer en Van Alphen te Hilversum met f 16.354 de laagste.

De feestelijke opening gebeurt op zaterdag 1 juli 1933 in aanwezigheid van burgemeester J.M.J.H. Lambooy die met anderen wordt verwelkomd door de voorzitter van het bestuur Dr. K.W. Rutgers. Deze memoreert de werkkraft van wijlen Mr. J. van

DIAN VERDOUM EN
 ΔANDOUW DOEKERV
 OPENBARE LEESZAAL
 SGRAVELA WDSCHENEGSS
 HILVERSUM

Bij de verbouwing van 1933 werd de boekery aangebouwd. Een aanbouwwoning voor de huisknecht werd gesloopt om plaats te maken voor de huiskamer van de conciërge.

Hengst die de eerste OLB opende en zet ook de vanaf het begin werkende secretaris J. Ek in het zonnetje. De architecten Van Laren en Verschuyf krijgen een doekje voor het bloeden: een tentoonstelling van hun nieuwbouwplan dat niet door kon gaan.

Bij de opening wordt ook het glas-in-lood raam onthuld, dat werd ontworpen door atelier 'De Vonk' en uitgevoerd door de fa. Schrier en de Ru te Haarlem. Het grote zaaloppervlak van 14x20 meter en de vergaderzalen worden bewonderd alsmede het muziekkabinet, een novum voor die tijd.

In 1933 heeft de OLB 3600 leden die per jaar f 1.75 betalen. De gemeente Hilversum verstrekt per jaar f 12.000 subsidie. In 1921 was dat nog f 22.000! Niets nieuws onder de zon dus.

De oorlogsjaren en daarna

In 1942 vordert de Wehrmacht het gebouw voor eigen gebruik. Daar is geen correspondentie over te vinden in het archief van de OLB. Wel wordt jaarlijks f 5000 betaald aan huur, overigens onder aftrek van onderhoudskosten. Het bedrag aan huur is gebaseerd op de huur van een gebouw aan de Stationsstraat waar de OLB onderdak vindt alsmede voor gedeerde inkomsten uit zaalhuur. In de vergaderruimten van 's-Gravelandseweg 55 werd tot die tijd door talrijke verenigingen vergaderd w.o. de Damclub, Volksuniversiteit, Medisch Specialisten enz. en er vonden cursussen en b.v. de postzegelbeurs plaats.

De ruimte voor de OLB aan de Stationsstraat is zeer ontoereikend. Een deel van de boeken wordt opgeslagen en de uitleen beperkt. Een studiezaal of een ruimte voor

Mei 1945. De aanzienlijke schade die door de bezetter in het gebouw werd aangebracht is op deze foto's maar zeer gedeeltelijk te zien.

Foto boven: het toegangshek met doorkijk op de AVRO-studio.

Foto onder: De entree aan de zuidzijde. Het bord is een stille getuige van de verdwenen bezetter.

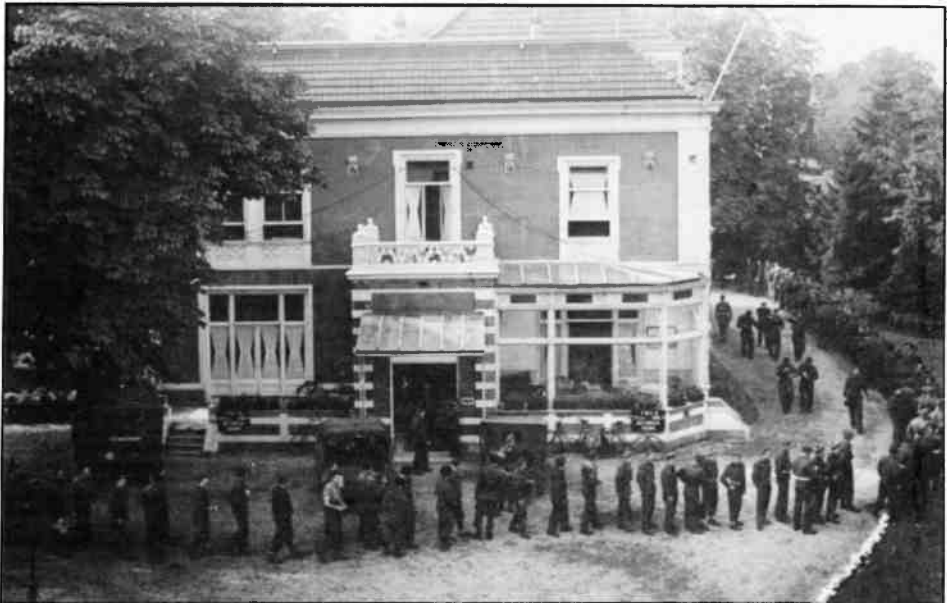
kranten en tijdschriften ontbreekt.

Met de bevrijding verdwijnt de bezetter en dat levert het gebouw aan de 's-Gravelandseweg extra schade op. Maar de OLB keert nog niet meteen terug. Tot december 1945 wordt het gebouw gebruikt voor de 'Maple Leaf Club', een restaurant en ontmoetingsplaats voor de Canadezen die als dank voor de bevrijding nog een tijdje vakantie

Vanaf augustus 1945 werd het gebouw gebruikt voor de Maple Leaf Club, een restaurant en ontmoetingsplaats voor Canadezen die hier nog een tijdlang vakantie vierden.

Een curieus plaatje. Een zeer lange rij Canadese militairen die op de uitbetaling van hun soldij wachten.

vieren in ons land.

Oprichter van de club is Murray Dryden, reserve-kapitein van de Canadezen. In een interview (G&E, maart 1975) vertelt hij over de problemen van die tijd. Het opruimen van de ravage en de verbouwing kostte maar tien dagen omdat 80 collaborateurs, vrijwilligers uit een kamp in Naarden, werden ingezet. Het viel ook niet mee om de ouders van de meisjes die moesten bedienen te overtuigen dat het een keurige club was. Niet minder dan 132 personeelsleden onder leiding van Henri de Graaf, een hotelier uit Arnhem, werkten er in een tweeploegendienst van 's morgens acht uur tot half elf 's avonds. Met een gebouw in floodlight en in kolossale letters 'Merry Christmas' op het dak, vertrokken de Canadezen nog voor het eind van het jaar naar hun vaderland.

Aan Jan van Wageningen, die in 1945 als tuinman en stoker voor de Canadezen werkte, danken we een paar bijzondere foto's. Hij emigreerde in de jaren '50 naar Australië maar bracht in 1985 een bezoek aan Hilversum en overhandigde de foto's bij de OLB. Enkele daarvan publiceren we hierbij.

Na het vertrek van de Canadezen kwam het personeel van de Maple Leaf Club na Kerstmis 1945 nog een keer bij elkaar in de eetzaal van de club – de huidige leenzaal – om afscheid te nemen.

Inmiddels ligt kort na de oorlog de OLB al in de clinch met het Bureau Financiering Wederopbouw van het Ministerie van Financiën. Er is veel geharrewar omdat dit bureau van de vergoeding voor door de Duitsers aangebrachte schade een bedrag voor 'oorlogsbuit' wil aftrekken. De buit bestaat uit een uitbreiding van het gebouw die op last van de bezetter werd aangebracht. Het bestuur meent dat de aanbouw per saldo hogere lasten dan lusten oplevert en derhalve de financiële positie van de OLB extra precair maakt. Pas in 1949 wordt deze zaak definitief geregeld, zij het dat de schade-loosstelling ver achterblijft bij de geraamde schade. Inmiddels is de OLB al weer drie jaar terug in het pand en zijn in 1946 nog flinke stukken aangebouwd, waaronder een nieuwe boekerij.

In 1949 krijgt het I.K.O.R. toestemming tot oprichting van een betonnen noodgebouwtje in de achtertuin. Dit gebouwtje staat er nog en wordt gebruikt door Nozema.

De OLB heeft sindsdien het chronische tekort aan ruimte geprobeerd op te lossen door uitbreidingen die vooral in de jaren '70 plaatsvinden.

De toekomst van het gebouw

Met de recente brand en de heropening van de OLB lijkt een voorlopig einde te zijn gekomen aan de ontwikkelingen rond dit huis-met-historie. Voorlopig, dat moet worden benadrukt. Het terugdraaien van de subsidies en de voorgenomen sluiting van een aantal filialen van de OLB zal een nog grotere druk uitoefenen op de nu al te beperkte ruimte. De al jaren bestaande wens om te komen tot een centraal gelegen nieuwe behuizing wordt daarmee nieuw leven ingeblazen. Wat te denken van een royale nieuwbouw binnen een cultureel centrum waarvan Gooiland de kern is?

Het hoofdgebouw 's-Gravelandseweg 55 moet blijven bestaan. Dat meent de Monumentencommissie die voornemens is het gebouw binnenkort voor te dragen voor plaatsing op de gemeentelijke monumentenlijst. De beweegredenen zullen in de rapportage over deelgebied 10, de Boomburgwijk, uitvoerig worden beschreven. Na het bovenstaande zal het u niet verbazen, dat naast de architectonische kwaliteit het criterium 'historische waarde' voor dit pand zwaar zal wegen.

Jan Lamme

met dank voor de hulp bij het vinden van gegevens aan Karin Abrahamse (Streekarchief), Annette Koenders (Dienst Monumentenzorg) en Louk van Voorden (OLB).

Bronnen:

- Bevolkingsregisters Streekarchief;
- Kadastrale kaarten, Goois Museum;
- Bouw- en correspondentiemappen, Dienst Bouwtoezicht Hilversum;
- Correspondentiearchief OLB Hilversum;
- verslag Algemeen Handelsblad d.d. 1 augustus 1937;
- fotomateriaal: Goois Museum en Archief OLB Hilversum;
- scriptie over I. Gosschalk 'Een tovenaars met berg- en baksteen', door Wilfred van Leeuwen, 1986, ex. bij Goois Museum.

Grote publieke belangstelling bij de opvoering van het middeleeuwse wagenspel 'Toe maar' door de speelgroep Filiassi tijdens de open dag van het Goois Museum.